

Kamila Cybulska*

Udział w strajku szkolnym w świetle indywidualnego doświadczenia biograficznego młodzieży urodzonej pod koniec XIX wieku

Participation in a School Strike in the Light of an Individual Biographical Experience of Young People Born in the Late 19th Century

Abstract: This article focuses on the individual experiences of young people who directly participated in a school strike in 1905. Based on the analysis of memoirs and autobiographical narratives of people born in the late 19th century, the author interprets the role and place that the school strike had in the individual experiences of people who grew up in the atmosphere of a struggle for national identity and the autonomy of Polish territories. The article presents the young people's participation in the school strike as a formative experience in the biographies of individual participants. It also addresses the question of the symbolic sphere, related to the attribution of specific roles and meanings to the events of 1905 in autobiographical narratives that determine their place in ego-documents created in the life cycle.

Keywords: school strike of 1905, young people, the Kingdom of Poland, pedagogical biograph.

* Kamila Cybulska (ORCID: 0000-0002-2212-2573) – dr, adiunkt w Katedrze Historii Wychowania i Pedagogii na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego. Zainteresowania naukowe: historia społeczna XIX i XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień emancypacji, politycznej i społecznej aktywności kobiet, płci społeczno-kulturowej oraz historii oświaty i wychowania. Członkini Society for the History of Authorship, Reading and Publishing; kontakt: kamila.cybulska@uni.lodz.pl. Praca powstała dzięki środkom w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Szlakami Polski Niepodległej w latach 2018–2023, nr projektu 01SPN 17 0020 18”, kwota finansowania 751 222 zł.

Strajk szkolny 1905 r. stanowi ważną cezurę tak historyczną w dziejach zająć rewolucyjnych lat 1905–1907, jak i społeczną dla rozwoju tożsamości narodowej Polaków pod zaborem rosyjskim. W polskim dyskursie badań nad strajkiem szkolnym mamy przeważnie do czynienia z trzema różnymi typami narracji¹, a mianowicie: faktograficzną rekonstrukcją zdarzeń historycznych², opisem wydarzeń i ich uczestników z perspektywy obecnych wówczas na arenie społecznej sił politycznych³ oraz tekstami osadzającymi wydarzenia strajku w kontekście zbiorowego doświadczenia pokolenia końca XIX wieku⁴ i związane z nimi procesy modernizacji społecznej⁵ oraz badającymi rolę strajku w przemianach i modernizacji systemu oświaty⁶.

W odróżnieniu od podejmowanych dotychczas badań skupiających się raczej na doświadczeniu zbiorowym pokolenia przełomu XIX/XX wieku,

- 1 J. Miąso, *Walka o narodową szkołę w Królestwie Polskim w latach 1905–1907 (w stulecie strajku szkolnego)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 44 (2005) s. 75–76.
- 2 Np.: S. J. Bonarowicz, *Historia czterech miesięcy 28 I – 28 V 1905. Strajk młodzieży szkolnej*, Kraków 1906; E. Michałowski, *Strajk szkolny 1905 r. w gimnazjum męskim w Kielcach*, „Nieodległość”, 10 (1934) s. 300–308.
- 3 Np.: H. Ceysingerówna, *Liga Narodowa i Związek Unarodawiania Szkół w walce o szkołę polską*, w: *Nasza walka o szkołę polską*, t. 1, Warszawa 1931; T. W. Nowacki, *Strajki szkolne i bojkot szkoły rosyjskiej*, w: *Zet w walce o niepodległość i budowę państwa*, Warszawa 1996, s. 71–86; M. Kaflińska, *Publicystyka strajku szkolnego w 1905 r.*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 39 (2000) s. 47–62; P. Waingertner, *Polskie ugrupowania polityczne wobec postaw młodzieży Królestwa Kongresowego w okresie rewolucji 1905 r., strajku szkolnego i bojkotu szkół rosyjskich*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 20 (2021) nr 1, s. 225–245.
- 4 Np.: Z. Kowalski, *Udział młodzieży szkół lubelskich w strajku szkolnym 1905 roku*, „Rocznik Lubelski”, 6 (1963) s. 185–214; S. Lewin, *Żydowska młodzież w strajku szkolnym 1905 r.*, Warszawa 1996; T. W. Nowacki, *Zwycięska walka młodzieży o szkołę polską 1901–1917*, „Niepodległość i Pamięć”, 14 (2007) nr 2 (26), s. 37–91; T. Latos, *Uczestnicy strajków szkolnych 1905 r. w Królestwie Polskim. Próba charakterystyki zbiorowości na podstawie życiorysów Polskiego słownika biograficznego*, w: *Badanie biografii – źródła, metody, konteksty*, red. R. Skrzyński, E. Krzewska, W. Zgłobicka-Gierut, Lublin 2014, s. 263–277.
- 5 Np.: S. Dobrowolski, *Rewolucja młodzieży szkolnej 1905 roku*, Warszawa 1933; J. Żarnowski, *Z dziejów strajku szkolnego 1905 roku*, „Przegląd Historyczny”, 46 (1955) nr 1–2, s. 184–212.
- 6 Np.: E. Staszyński, *Walka o demokratyczną polską szkołę w Królestwie Polskim w okresie rewolucji 1905–1907*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 5 (1962) s. 179–227; E. Staszyński, *Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim. Od powstania styczniowego do I wojny światowej*, Warszawa 1983.

w niniejszym artykule postanowiono przyjąć za przedmiot badań doświadczenie indywidualne młodych ludzi, którzy brali bezpośredni udział w strajku szkolnym. Poprzez analizy memuarystyki i narracji autobiograficznych ludzi urodzonych w dwóch ostatnich dekadach XIX wieku, podjęta zostanie próba interpretacji roli i miejsca wydarzeń strajku szkolnego w indywidualnym doświadczeniu ludzi dorastających w atmosferze walki o tożsamość narodową i autonomię ziem polskich. Celem artykułu jest ukazanie udziału młodzieży w strajku szkolnym jako doświadczenia formatywnego dla biografii indywidualnych jego uczestników. Istotne jest także pytanie o sferę symboliczną, związaną z przypisywaniem w narracjach autobiograficznych zdarzeniom 1905 roku konkretnych ról i znaczeń, które determinują ich miejsce w ego-dokumentach stworzonych w cyklu życia.

Inspiracją do podjęcia na nowo tej problematyki są współczesne ujęcia fenomenograficzne w badaniach nauk społecznych⁷ oraz teorie pamięci autobiograficznych, rozwijane w nurtach narracyjnych i społeczno-poznawczych, wskazujące, iż proces waloryzacji poszczególnych doświadczeń w biografii jednostki może być dokonywany wielokrotnie w cyklu życia⁸. Na przykład w celu zachowania spójnej koncepcji osobistej tożsamości, dana osoba może określić mianem doświadczeń formatywnych wspomnienia różnych wydarzeń, o ile są one zgodne z późniejszą koncepcją własnej biografii – jak udział w wydarzeniach 1905 r. w przypadku późniejszych legionistów, nauczycieli czy działaczy i działaczek oświatowych. Niezależnie zatem od obiektywnej roli strajku szkolnego w życiorysie danej osoby, może ona uznać go za doświadczenie o charakterze formatywnym – często pod wpływem rozmów z innymi uczestnikami tych zdarzeń, zapisywania wspomnień tego okresu w dziennikach czy pamiętnikach, a także otoczenia społecznego, które akcentuje wagę protestu.

- 7 F. Marton, *Phenomenography: A Research Approach to Investigating Different Understandings of Reality*, „Journal of Thought”, 21 (1986) nr 3, s. 28–49; F. Marton, S. Booth, *Learning and awareness*, Mahwah, N. J. 1997; A. Męczkowska, *Fenomenografia jako podejście badawcze w obszarze studiów edukacyjnych*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2003, nr 3(193), s. 71–89; J. Moroz, *Fenomenografia jako metoda badania treści świadomościowych*, „Pedagogika Szkoły Wyższej”, 2013, nr 1, s. 33–44.
- 8 T. Maruszewski, *Pamięć autobiograficzna*, Gdańsk 2005, s. 17–21, 163–164; D. Lalak, *Biograficzność jako proces kształtowania życia – uczenie się z życia i jego konsekwencje rozwojowe*, w: *Badanie biografii – źródła, metody, konteksty*, s. 36–37.

Kluczową rolę w próbie rekonstrukcji roli i znaczenia strajku szkolnego dla biografii jego uczestników i uczestniczek pełnią biograficzne źródła retrospektywne, czyli szeroko pojęte ego-dokumenty⁹ najczęściej w postaci pamiętników, wspomnień i relacji uczestników strajku. Wielokrotnie już z resztą w dotychczasowej historiografii badań nad strajkiem szkolnym podkreślano istotną rolę takich wydawnictw jak *Nasza walka o szkołę polską* (1932, 1934) czy *Walka o szkołę polską w 25-lecie strajku szkolnego* (1930) oraz indywidualnych narracji pamiętnikarskich i wspomnieniowych. Innym wartościowym źródłem pozwalającym na badanie stosunku młodzieży do walki o narodowy charakter szkolnictwa oraz jej aspiracji edukacyjnych czy szerzej życiowych są książki pamiątkowe, wydane staraniem wychowanków szkół a także wariów takich jak wydawnictwa jubileuszowe zrzeszeń i stowarzyszeń.

W świetle dostępnych źródeł dla celów niniejszego artykułu postanowiono posłużyć się metodą narracyjną i biograficzną w kontekście cyklu życia jednostki. Pojęcie narracji pozwala spojrzeć na życie człowieka zarówno na poziomie indywidualnej historii jednostki, jak i toczącego się wokół niej życia społecznego. Badania narracyjne zakładają traktowanie historii życia ludzkiego jako procesu kształtowania się tożsamości jednostki¹⁰. Postrzeganie ludzkiej tożsamości w kategoriach trwającego w czasie procesu autodefiniowania – w tym przypadku na łamach retrospektywnych narracji autobiograficznych – jest kluczowe dla badań biograficznych¹¹. Cechą charakterystyczną metody biograficznej jest odwoływanie się do subiektywnej perspektywy jednostki, kon-

- 9 Narracje osobiste zawierające informacje odzwierciedlające stosunek twórców do wydarzeń i systemów wartości oraz ich ewolucji w biegu życia. Ujawniają stan wiedzy i doświadczenia życiowe autora jednocześnie uzasadniając, tłumacząc czy przekonując o sensie zachowań czy wyborów indywidualnych jednostki; np. W. Szulakiewicz, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych”, 1 (2013) nr 16, s. 65–84, DOI: 10.12775/PBE.2013.006.
- 10 K. Rosner, *Pojęcie narracji a proces formowania się konstruktywistycznego rozumienia tożsamości jednostki ludzkiej*, „Kultura i Społeczeństwo”, 47 (2003) nr 3, s. 17–24.
- 11 D. Lalak, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010 s. 114–117, 237–283; M. Gierczyk, D. Dobosz, *Metoda biograficzna i jej zastosowanie w naukach społecznych – analiza przeglądowa*, w: *Biografie nieoczywiste. Przełom, kryzys, transgresja w perspektywie interdyscyplinarnej*, red. M. Karowska, Łódź 2018, s. 19–29.

struowanej na bazie pamięci autobiograficznej. W tej pamięci, z którą mamy do czynienia w narracjach wspomnieniowych, pamiętnikarskich czy autobiograficznych na temat własnego życia, przechowywane są zdarzenia, które znacząco odbiły się na osobowości lub drodze życiowej jednostki, a więc możemy je traktować jako formatywne dla danej osoby. Z zachowanych relacji i ego-dokumentów wynika, iż wydarzenia strajków szkolnych w Królestwie Polskim stały się udziałem wielu młodych ludzi. Warto w tym miejscu przywołać ustalenia Tomasza Latosa, który w swoim artykule notuje, iż *Polski Słownik Biograficzny* do 47 tomu z przełomu lat 2010/2011 zawiera 134 biogramy uczestników strajków szkolnych w Królestwie Polskim z 1905 roku, a w tej liczbie zaledwie 12 kobiet¹². I mowa tutaj oczywiście nie tylko o młodzieży uczącej się, ale także dorosłych zaangażowanych w bojkot szkoły rosyjskiej.

Nie dla wszystkich młodych ludzi wydarzenia te stanowiły jednak element szczególnie istotny czy nabrały znaczenia doświadczenia formacyjnego. Jan Sunderland (1891–1979)¹³ prawnik, artysta fotografik, plastyk, krytyk i teoretyk sztuki, pochodzący z rodziny inteligentkiej, a w wieku szkolnym chłopak odczytany i wrażliwy na kulturę (teatr, malarstwo), mimo iż za udział w strajku szkolnym został wydalony ze szkoły w Siedlcach, tak wspominał swój udział w proteście:

Uczęszczaniu do gimnazjum rosyjskiego kres położył efektownie, niemal teatralnie, tak zwany strajk szkolny. 3 lutego 1905 roku, na pauzie między drugą a trzecią lekcją, jeden z kolegów Polaków wtajemniczył pozostałych kolegów Polaków, że po trzeciej lekcji mamy się udać do wielkiej sali szkolnej, gdzie zostanie odczytane żądanie spolszczenia gimnazjum: wprowadzenia języka polskiego jako wykładowego, nauki języka i historii Polski itd., po czym mamy się rozejść do domów i po wielkiej pauzie nie

12 T. Latos, *Uczestnicy strajków szkolnych 1905 r. w Królestwie Polskim*, s. 265, 269.

13 Jan Sunderland (1891–1979) – uczęszczał do gimnazjum rosyjskiego w Siedlcach, które opuścił w czasach strajku szkolnego w 1905 r. Maturę zdał w Kaliszu, w Męskim Gimnazjum Klasycznym. W latach 1909–1913 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego, następnie w Szkole Nauk Politycznych i Społecznych w Paryżu (1913–1914). Pierwszą wojnę światową spędził w Wielkiej Brytanii, tam też wykonał swoje pierwsze fotografie. Po powrocie do kraju, w 1918 r. rozpoczął pracę w Prokuraturii Generalnej, po czym został adwokatem. Jednocześnie kontynuował fotografowanie, zajmując się przede wszystkim fotografią pejzażową oraz portretem.

wrócimy do gimnazjum, dopóki naszym żądaniom nie stanie się zadość. [...] Zapytałem kilku kolegów co zrobią wszyscy byli zdecydowani usłuchać wezwania. Ilu z nas (a Polaków było w klasie czwartej przeszło dwudziestu) wiedziało o tym, co się szykuje? Mam wrażenie, że jeden tylko kolega Żebrowski, który krótko i rozkazująco zaagitował pozostałych na godzinę przed zebraniem¹⁴. Mogę się mylić, ale z tych, z którymi żyłem bliżej nie wiedział nikt. Nie spodziewali się i rodzice. Ani oczywiście, władze szkolne. Nie wiedziałem, jaka organizacja stoi za akcją: endecy czy socjaliści. A jednak wszyscy uczniowie, z wyjątkiem kilku łamistrajków, z którymi wkrótce zerwano stosunki towarzyskie, usłuchali buntowniczego wezwania. Nie zaprotestowali także rodzice¹⁵.

Co istotne autor tych wspomnień autobiograficznych był synem Stanisława Sunderlanda (1847–1912), adwokata, pedagoga i działacza społecznego, który przewodniczył tworzeniu polskiej szkoły w Siedlcach pod egidą Towarzystwa Macierzy Szkolnej po wydarzeniach strajku. Można zatem przypuszczać, że wpływ samego środowiska rodzinnego czy nawet autorytetu rodzica (jakby się mogło wydawać) nie stanowi determinanty wystarczającej, by udział w strajku szkolnym młodego człowieka nabrał charakteru wydarzenia formacyjnego. Uzasadnionym wydaje się również założenie, że w cyklu życia Sunderlanda zaangażowanego w ruch artystyczno-kulturalny, kwestie oświaty i tożsamości narodowej ziem polskich wiążące się symbolicznie ze strajkiem szkolnym nie zyskały pozycji uzasadniającej zajście procesu waloryzacji tego doświadczenia w autobiografii autora¹⁶.

Dla innych uczestników wydarzenia strajku często stanowiły wstęp do ich aktywności politycznej i były reinterpretowane w świetle późniejszych zdarzeń politycznych prowadzących do Wielkiej Wojny – tak jak na przykład dla uczestników ruchu zetowego, grup młodzieży socjalistycznej czy przyszłych członków Drużyn Strzeleckich i Legionów Polskich¹⁷. Przykładem takiej formacji charak-

14 Podkreślenia od autorki tekstu.

15 J. Sunderland, *Z moich wspomnień*, Warszawa 1990, s. 19.

16 Wspomnienia w formie autobiograficznej Jan Sunderland spisał w latach sześćdziesiątych XX wieku.

17 Por np.: „Bojkot dotrwał do końca, zniknął dopiero wraz ze szkołą rosyjską i rosyjskim zaborcą. Właś się w łóżysko szersze irredenty legionowej. Organizacja Młodzieży

terologicznej jest postać Cecylii Stodółkiewicz-Fiołek (1889–po 1938)¹⁸, nauczycielki i działaczki PPS, córki powstańca styczniowego i nauczyciela Leona Stodółkiewicza, który prowadził w Kielcach prywatną męską jednoklasową szkołę elementarną. Dla niej udział w strajku szkolnym stał się epizodem formatywnym w jej dalszej działalności politycznej. Bojkot szkoły rosyjskiej właściwie otwiera całą narrację autobiograficzną we wspomnieniach autorki:

Zaczęłam się uczyć na prywatnej pensji p[ani] Majewskiej w Kielcach, po której ukończeniu zaczęłam uczęszczać do rosyjskiego gimnazjum. Tam to podczas strajków szkolnych w 1905 roku brałam [w nich] czynny udział. W szkole prywatnej ojca mego po wypędzeniu uczniów wydrapaliśmy na portretach oczy carowi Mikołajowi i carycy. Następnie zdjęliśmy je ze ściany i schowaliśmy za szafę szkolną. Z sąsiedniej klasy nauczyciele widzieli tę operację i jeden z nich doniósł do dyrekcji naukowej. Rozumie się, że na pierwszym planie postawiono [znane] osoby, mnie i brata Feliksa, tj. dzieci właściciela i kierownika szkoły. Ojciec szkoły w Kielcach musiał zamknąć [...]. Ja, mój brat a także większość uczniów i uczennic

Narodowej znalazła się w szeregach pierwszej i drugiej brygady. Kto nie znalazł się w Małopolsce w pamiętnych dniach sierpniowych 1914 r., kto w pierwszych brząskach epopei legionowej nie przekraczał granic Królestwa, ten wstępował wtedy, kiedy pierwsze patrole legionowe wchodziły do jego rodzinnego miasta”. S. Szwedowski, *Związek Młodzieży Polskiej (O.M.N.) 1900–1915, w: Nasza walka o szkołę polską*, Warszawa 1931. t. I, s. 177.

- 18 Cecylia Stodółkiewicz-Fiołek (1889– po 1938) – po ukończeniu Prywatnej Żeńskiej Szkoły Elementarnej Cecylii Majewskiej rozpoczęła naukę w Rządowym Gimnazjum Żeńskim w Kielcach. Aresztowana i skazana na więzienie za przynależność do PPS. Po zwolnieniu kontynuowała nielegalną działalność polityczną i bojową. W wyniku oskarżenia o udział w zamachu na Sytina, pomimo braków dowodów winy Warszawska Izba Sądowa, skazała ją na wieczne osiedlenie na Syberii, gdzie zmuszona była się przenieść. W 1918 r. wstąpiła do V Dywizji Syberyjskiej i wyjechała na front. W 1919 r. trafiła do niewoli bolszewickiej. Do Polski powróciła 8 listopada 1922 r. i zamieszkała w Sarnach w woj. wołyńskim, gdzie pracowała jako nauczycielka. Odznaczona Medalem Niepodległości za działalność polityczną i udział w walkach o niepodległość. J. Pająk, B. Szabat, *Cecylia Stodółkiewicz-Fiołek (1889–po 1938)*, w: *Świętokrzyski Słownik Biograficzny*, t. 2: 1795–1918, Kielce 2009, s. 440; Centralne Archiwum Wojskowe, Akta odznaczeniowe Krzyża Niepodległości, Tezka osobowa Cecylii Stodółkiewicz-Fiołek.

tworzyliśmy doksztalcające komplety. W 1905 r. należałam do koła postępowej młodzieży szkolnej. W 1906 roku wstąpiłam do PPS [...]¹⁹.

Stodółkiewicz za aktywny udział w strajku szkolnym została usunięta z V klasy gimnazjum. Pod wpływem wydarzeń strajkowych wspieranych na Kielecczyźnie przez środowiska socjalistyczne, w 1906 r. wstąpiła do PPS, gdzie początkowo działała w organizacji młodzieżowej, następnie prowadziła agitację i wywiad. Od 1907 r. była członkinią Organizacji Bojowej PPS. Latem 1908 r. została aresztowana i do maja 1909 r. przebywała w więzieniu kieleckim, skazana w trybie administracyjnym za przynależność do PPS. Zwolniona z aresztu, złamała nakaz opuszczenia terenu Królestwa Polskiego i dalej działała w OB PPS.

Przywołany we wspomnieniach epizod z portretem cara w pamięci autobiograficznej autorki staje się niemal obrazem symbolicznym w świetle jej późniejszego zaangażowania w zamach, w którym śmiertelnie ranny został Julian Sytin, naczelnik Gubernialnego Zarządu Żandarmerii (1909), a więc wysoki rangą funkcjonariusz władz zaborczych, niejako bezpośredni wykonawca wcielający politykę Mikołaja II Romanowa w czyn. Warto tutaj podkreślić, że także w późniejszym okresie Stodółkiewicz łączyła działalność polityczną i oświatową, ukrywając się przed władzą carską w Lubartowie na Lubelszczyźnie:

Tam zorganizowałam miasto Lubartów, przyległe kolonie a także wsie i miasteczka²⁰. We wsi Leszkowice²¹ prowadziłam kursy dla analfabetów oraz polską szkołę, złożoną z dzieci kolonistów i chłopów²².

Daje to świadectwo temu jak bardzo wczesne doświadczenie protestu przeciw władzy zaborczej w postaci udziału w strajku szkolnym wpłynęło na dalszy kształt jej zaangażowania politycznego. Relacja ze strajku umieszczona na samym początku wspomnień jako forma otwarcia narracji autobiograficz-

19 C. Stodółkiewicz-Fiołek, *Wspomnienia*, w: *Kieleccy bohaterowie 1905–1907. Relacje Jana Partyki, Piotra Wiślickiego i Cecylii Stodółkiewicz-Fiołek*, oprac. B. Szabat, M. Nowak, Kielce 2003, s. 173–174.

20 Chodzi oczywiście o organizację siatki politycznej PPS na tych terenach.

21 Leszkowice (w rzeczywistości Leszkowice), wieś nad Wieprzem powiat Lubartowski, gmina Luszawa. Przypis za *Kieleccy bohaterowie 1905–1907*.

22 Tamże, s. 175.

nej świadczy również o istotnej roli, jaką te wydarzenia miały odegrać w budowaniu własnego autoportretu, a być może nawet w wyobrażeniach o autorce jakie mogą być tworzone przez czytelników jej wspomnień²³.

Ostatnią wyodrębnioną do celów tego artykułu grupą, dla której bojkot szkoły rosyjskiej mógł odegrać rolę wydarzeń formatywnych są osoby, które swój udział w strajku szkolnym traktowały albo jako kontynuację podjętej wcześniej konspiracyjnej działalności oświatowej (np. w tajnych kołach dokształcających młodzieży szkolnej czy na kompletach studenckich) albo jako podwaliny dalszej drogi życiowej na niwie pedagogicznej (np. uczniowie seminariów nauczycielskich, czy młode pokolenie nauczycieli i nauczycielek zaczynających pracę pedagogiczną). Tego rodzaju formację intelektualną reprezentuje Aleksander Bogusławski (1887–1963)²⁴, pochodzący ze środowiska chłopskiego nauczyciel, działacz społeczno-polityczny i oświatowy, który od najmłodszych lat przejawiał talent do nauki i zamiłowanie do książek. Szkołę elementarną ukończył w Woźnikach, a następnie edukację kontynuował w Aleksandryjskiej Szkole Miejskiej w Piotrkowie. Był pierwszym synem wiejskiego gospodarza z okolicy, który podjął dalszą naukę. W trakcie nauki w Aleksandrówce jako uczeń IV klasy został zwerbowany do Związku Młodzieży Narodowej. O swoich odczuciach z okresu szkolnej konspiracji pisał:

23 Cecylia Stodółkiewicz-Fiołek pisała wspomnienia w 1929 r.

24 Aleksander Bogusławski (1887–1963) – ukończył szkołę elementarną w Woźnikach, następnie edukację kontynuował w Aleksandryjskiej Szkole Miejskiej w Piotrkowie, gdzie został zwerbowany do Związku Młodzieży Narodowej. Był kolporterem prasy narodowej demokracji, która wśród chłopów budziła świadomość narodową i wprowadzała postęp gospodarczy na wieś. Pod zarzutem rozpowszechniania ulotek antycarskich Bogusławski został aresztowany i osadzony w piotrkowskim więzieniu, które wkrótce opuścił. Kierownictwo PMS skierowało Bogusławskiego na Warszawskie Kursy Pedagogiczne. W 1907 r. ukończył je z wyróżnieniem. Po otrzymaniu dyplomu pracował w placówkach oświatowych PMS. Później kontynuował pracę nauczyciela w prywatnych i rządowych szkołach. Po zakończeniu kariery nauczycielskiej w 1912 r. Bogusławski wyjechał do Krakowa, aby rozpocząć studia w Polskiej Szkole Nauk Politycznych. Na studiach włączył się do życia politycznego. Na przełomie 1911 i 1912 r. był współzałożycielem „Drużyny”, pisma dla młodzieży wiejskiej. W styczniu 1918 r. został wybrany członkiem Zarządu Głównego PSL. Był jednym z czołowych działaczy Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych. W latach 1919–1935 sprawował mandat posła I, II i III kadencji Sejmu II RP. *Bogusławski Aleksander*, w: *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. I: A–D, Warszawa 1998, s. 173–174.

W jesieni 1904 r., kiedy już przeszedłem do IV oddziału Aleksandrówki zostałem wciągnięty do tajnego Związku Młodzieży Polskiej, zwanego także Związkiem Młodzieży Narodowej lub „Zetem”. O istnieniu tajnej organizacji w Aleksandrówce nie wiedziałem, gdyż musiała być przed młodszymi uczniami zakonspirowana. [...] Niezrozumiałe jest, dlaczego nie zainteresowały się tą młodzieżą organizacje socjalistyczne. Ucząca się młodzież w Aleksandrówce pochodziła z uboższego niż gimnazjum środowiska. Mogła być skłonniejszą do większego radykalizmu społecznego niż pochodząca ze środowisk zamożniejszych. [...] Niesamowity wpływ wywierała na uczniów taka tajna organizacja. [...] Rozwijała uczucia, które w młodzieży tkwiły w nieokreślonej świadomości. [...] [Oddziaływanie organizacji] Zapładniało jego wyobraźnię szerszą myślą polityczną i społeczną. Wiązało z dążeniami narodu czy warstw upośledzonych w zależności od tego, które z tych myśli pierwsze do niego przez organizację zawitały. Przez organizację budziła się w młodzieży chęć czynu i poświęcenia. [...] Z niej przecież wyrastali działacze, którzy przeobrażali myśli i dążenia społeczeństwa polskiego.

Bogusławski podkreśla w swoich wspomnieniach zarówno więź emocjonalną, łączącą młodzież z organizacją, jak i brak dojrzałości intelektualnej, która pozwoliłaby ocenić postulaty oraz dążenia polityczne formacji.

Zorganizowana młodzież świadomie unicestwiała zakusy russyfikacyjne władz i szkoły rosyjskiej. [...] Na mnie przyjęcie do organizacji wywarło duże wrażenie i ugruntowało na dłuższy okres wpływ politycznego kierunku, z którym była związana. Tak ja jak i koledzy, którzy zostali ze mną przyjęci do organizacji, ustosunkowaliśmy się do jej dążeń uczuciowo. Odpowiadała naszym pragnieniom. Rozumowego i krytycznego sądu jeszcze mieć nie mogliśmy. [...] Gdyby pierwsi zebrali nas socjaliści to z pewnością zgodzilibyśmy się należeć do ich organizacji. Ale oni zlekceważyli młodzież Aleksandrówki. Dotarła do nas młodzież narodowa i jej poglądy na dłużej stały się naszymi poglądami. Zaczyna się przecież w tak młodym, mało krytycznym wieku od wiary w światopogląd [...]. Później w miarę rozwijania w sobie wiedzy przychodzą do głosu rozumowe uzasadnienia i argumenty. Lecz pierwszy posiew światopoglądowy przyjęty uczuciowo ciąży w myślach²⁵.

25 Biblioteka Narodowa, Bogusławski Aleksander, Społeczno-gospodarczy i kulturalny stan wsi w gminie Woźniki pow. piotrkowskiego w okresie 1900–1907 w świetle wspomnień, sygn. akc. 11018, s. 225–226, 228–230. Maszynopis na prawach rękopisu. Pamiętnik powstał ok. 1954 roku, odpis sporządzono w latach 1971–1972.

Refleksja Bogusławskiego spisana w latach pięćdziesiątych XX wieku pokazuje, w jaki sposób w pamięci autobiograficznej zachodzi proces waloryzacji doświadczenia – w tym przypadku udziału w tajnym młodzieżowym ruchu oświatowym – dokonywany w świetle całej późniejszej drogi życiowej, czy szerzej w cyklu życia autora. Pierwsze wczesne doświadczenie konspiracyjne nie tylko gruntuje poczucie przynależności do środowiska, ale także przyjmuje pozycję centralną w siatce późniejszych decyzji i wyborów życiowych, które częściowo również uzasadnia. Wobec takiej formacji intelektualnej i ideowej dla Bogusławskiego udział w strajku szkolnym stanowił naturalną kontynuację dotychczasowej aktywności i był zgodny z przyjętą postawą narodową, wyrażającą się sprzeciwem wobec władzy zaborczej i rusyfikacji.

W cyklu życia jednostki wydarzenia rewolucyjne i strajk szkolny mogą także przybrać formę symboliczną i nieść za sobą większy ładunek znaczeń niż tylko sprzeciw wobec rusyfikacji i władzy caratu. Taki stan odzwierciedlają na przykład wspomnienia Romany Pachuckiej (1886–1964)²⁶, działaczki ruchu kobiecego i pedagogki, która jako młoda nauczycielka (niespełna 19-letnia) brała udział w strajku szkolnym, oddolnie organizując tajne szkolnictwo i prowadząc komplety dla dzieci. Dla niej wydarzenia 1905 r. stają się dźwignią dla rozwoju żeńskiej oświaty. W swoich wspomnieniach pisała:

Strajk szkolny miał niewątpliwie bardzo duży wpływ młodzież żeńską. Rodzice jak wspominałam, przede wszystkim starali się zapewnić

26 Romana Pachucka (1886–1964) – początkowe wykształcenie odebrała na pensjach prywatnych. Młodzieńcze lata zdeterminowane chorobą poświęciła na walkę o jak najlepsze wykształcenie zwieńczone dyplomem nauczycielki domowej w 1904 r. Swoją działalność pedagogiczną rozpoczęła w okresie rewolucji 1905 r., kiedy prowadziła wraz z koleżankami półtajną polską szkołę elementarną. Należała do Związku Równouprawnienia Kobiet Polskich i swoją aktywność poświęciła przede wszystkim walce o prawo kobiet do wyższego wykształcenia i wstępu na uniwersytety w zaborze rosyjskim. W latach 1906–1910 studiowała filologię polską na Uniwersytecie Lwowskim. Około 1908 r. wyjechała do Paryża, gdzie uczęszczała na wykłady w Sorbonie. Studia przerwane w 1910 r. wznowiła w 1915 r., na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim. Na łamach *Kalendarza Kobiety Polskiej* na 1910 r. opublikowała listę uczelni wyższych, na których kobiety mogły podjąć studia. Doktoryzowała się w 1919 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim. W wolnej Polsce nauczycielka i dyrektorka Gimnazjum Żeńskiego im. Emilii Sczanieckiej w Łodzi. S. Konarski, *Romana Pachucka (1886–1964)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 764–765.

przyszłość synom, chociaż i córki wysyłali, gdy ich stać na to było do gimnazjów poza granice Królestwa Polskiego [...]. Co robiły jednak te rzesze dziewcząt, które zostały w kraju? Co dzielniejsze walczyły o prawo do nauki. Pamiętam, że nawet moje koleżanki szkolne, które ongiś bez matki nie wychodziły na ulicę, a gdy szły na pensję to służąca niosła za panienkami teczkę, teraz wyzwolone przekształcały się w samodzielne panny, w społecznice, w rewolucjonistki. Nabrały odwagi i wiary w siebie, w nowe życie. Otworzyły im się oczy, że cały świat stoi przed nimi, lecz trzeba go zdobywać w znoju i walce. [...] Już nie w pojedynkę, lecz zespołami z nurtem popłyną, do stowarzyszeń wejdą, ożywią je, wywalczą staną młodszym siostrą prawa do nauki, do pracy zawodowej, do praw obywatelskich²⁷.

Ta narracja jest oczywiście nie tylko wyrazem refleksji autorki, która spisuje wspomnienia po latach. Jest także fragmentem jej własnego życia i jako taka nabiera w autobiografii Pachuckiej znaczenia symbolicznego, które po latach rzutuje ona na doświadczenie jej pokolenia kobiet. W chwili wybuch strajku Pachucka nie jest jeszcze studentką a absolwentką warszawskiej pensji Bronisławy Jastrzębowskiej. W strajku bierze udział jako początkująca nauczycielka, silnie osadzona w środowisku i atmosferze narodowowyzwoleńczej szkoły Jastrzębowskiej. Włącza się w ruch strajkowy na niwie pedagogicznej i z inicjatywy dawnej przełożonej:

Wówczas też z inicjatywy przełożonej zorganizowałyśmy Koło Absolwentek przy szkole Bronisławy Jastrzębowskiej pod nazwą „Młoda Polska”. Na wniosek przełożonej mnie powołano na przewodniczącą „Młodej Polski”. Byłam zaskoczona tym wyborem. Jako pracę społeczną podjęliśmy zorganizowanie i utrzymywanie jednoklasowej półtajnej szkoły początkowej w Warszawie. Przydało się moje uzyskane już od władz rosyjskich pozwolenie na otwarcie szkoły elementarnej – oddałam je na użytek naszej organizacji. Otwarto szkołę pod moim nazwiskiem, ale była to placówka społeczna. [...] Przejęta ważnością swych obowiązków, jako przewodnicząca koła i oficjalna kierowniczka (oczywiście bezpłatna) szkoły opracowałam szczegółowy program, siatkę godzin i plan lekcyjny. Wszystko to było opatrzone wstępem, rozwijającym ideowe założenia naszej szkoły [...]. Nasze dzieci podczas pauz otrzymywały posiłek raz dziennie, biedniejszym dawałyśmy bezpłat-

27 R. Pachucka, *Pamiętniki z lat 1886–1914*, Wrocław 1958, s. 59.

nie podręczniki, pióra, ołówki. [...] Utrzymywałyśmy z rodzicami uczniów stały kontakt, poznałyśmy ich stan materialny i pomagałyśmy potrzebującym, dostarczając dzieciom obuwia, odzieży, bielizny²⁸.

W tych wspomnieniach widać, że strajk szkolny i jego konsekwencje nie są dla Pachuckiej jedynie wyrazem młodzieńczego buntu. Autorka wyraźnie traktuje je jako platformę rewolucji społecznej, która jej samej z jednej strony dała silne poczucie sprawstwa a z drugiej stanowiła potwierdzenie obrania właściwej drogi życiowej – spełnienia na niwie pedagogicznej. W jej narracji autobiograficznej strajk i rewolucja wpisują się w szerszy program społeczny nawiązujący do takich haseł jak walka o wolność narodową i sprawiedliwość (równość) społeczną. Równie symbolicznej wartości we wspomnieniach Pałuckiej nabiera fakt uszycia sztandaru narodowego:

Nie byłybyśmy jednak młodymi dziewczętami o bujnej fantazji, gdybyśmy nie szukały innych form do uzewnętrznienia naszych uczuć w przeżywanym, gorących dniach rewolucji. Oto zrodził się projekt uszycia sztandaru, narodowego sztandaru. Zrobiłyśmy go własnoręcznie z białego i amarantowego atlasu, ozdobiłyśmy złotą frędzelką, mając zamiar wystąpić z nim na manifestacyjnym pochodzie w dniu 5 listopada. Pochód pamiętam, stałam wówczas w tłumie przy zbiegu ul. Marszałkowskiej i Wilczej a pochod szedł, szedł bez końca. [...] Sztandar przechowywałyśmy jak talizman, przetrwał I wojnę światową i koleżanki mnie go ofiarowały na pamiątkę naszych prac w 1905 roku²⁹.

W latach dwudziestych Pachucka przekazała ten obrosły znaczeniami przedmiot kolejnemu pokoleniu młodych dziewcząt w charakterze sztandaru szkolnego dla uczennic gimnazjum im. Marii Konopnickiej w Suwałkach, którego została dyrektorką.

W świetle przywołanych biografii uczestników i uczestniczek strajku szkolnego 1905 roku i ich narracji autobiograficznych możemy postawić pytanie: Czy istnieją zatem jednoznaczne determinanty – środowiskowe, charakterologiczne

28 Tamże, s. 62–63.

29 Tamże, s. 64–65.

lub inne, które sprawiają, iż udział w strajku szkolnym przybiera cechy zdarzenia formacyjnego w biografii jednostki? Zdaje się, że nie możemy jednoznacznie wyodrębnić pojedynczych czynników, które odgrywałyby decydującą rolę dla życia wewnętrznego jednostki. Pozostaje więc kwestią indywidualną i zależną od jednoczesnego oddziaływania wielu czynników zewnętrznych jakie wydarzenia staną się epizodami centralnymi w cyklu życia danej osoby. Natomiast z pewnością udział w strajku szkolnym może stanowić swego rodzaju cezurę w życiu młodego człowieka, która stanowi punkt wyjścia do budowy poczucia przynależności środowiskowej i świadomego określenia „swojego miejsca w świecie”. I w tym kontekście w odniesieniu do młodzieży zyskującej świadomość polityczną i społeczną w okresie rewolucji 1905 roku możemy także traktować udział młodzieży w strajku szkolnym jako jeden z czynników formacyjnych, decydujących o wyborze dalszej drogi życiowej. A w narracjach retrospektywnych osadzanych przez autorów i autorki w cyklu życia często wydarzenia związane z bojkotem szkoły rosyjskiej nabierają symbolicznego znaczenia dzięki procesowi waloryzacji w pamięci autobiograficznej.

Streszczenie: W niniejszym artykule przyjęto za przedmiot badań doświadczenie indywidualne młodzieży, która brała bezpośredni udział w strajku szkolnym 1905 r. Dzięki analizie ego-dokumentów osób urodzonych pod koniec XIX wieku, podjęto próbę interpretacji roli i miejsca wydarzeń strajku szkolnego w indywidualnym doświadczeniu ludzi dorastających w atmosferze walki o tożsamość narodową i autonomię ziem polskich. Artykuł ma na celu ukazanie udziału młodzieży w strajku szkolnym jako doświadczenia formacyjnego dla biografii indywidualnych jego uczestników. Istotne jest także pytanie o sferę symboliczną, związaną z przypisywaniem w narracjach autobiograficznych zdarzeniom 1905 roku konkretnych ról i znaczeń, które determinują ich miejsce w ego-dokumentach tworzonych w cyklu życia.

Słowa kluczowe: strajk szkolny 1905 rok, młodzież, Królestwo Polskie, biografistyka pedagogiczna.

Bibliografia

Źródła

- Biblioteka Narodowa, Bogusławski Aleksander, *Spoleczno-gospodarczy i kulturalny stan wsi w gminie Woźniki pow. piotrkowskiego w okresie 1900–1907 w świetle wspomnień*, sygn. akc. 11018.
- Centralne Archiwum Wojskowe, Akta odznaczeniowe Krzyża Niepodległości, Teczka osobowa Cecylii Stodółkiewicz-Fiołek.

Opracowania

- Bogusławski Aleksander, w: *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1: A–D, Warszawa 1998, s. 173–174.
- Bonarowicz S. J., *Historia czterech miesięcy 28 I – 28 V 1905. Strajk młodzieży szkolnej*, Kraków 1906.
- Ceysingerówna H., *Liga Narodowa i Związek Unarodawiania Szkół w walce o szkołę polską*, w: *Nasza walka o szkołę polską*, t. 1, Warszawa 1931, s. 3–78.
- Dobrowolski S., *Rewolucja młodzieży szkolnej 1905 roku*, Warszawa 1933.
- Gierczyk M., D. Dobosz, *Metoda biograficzna i jej zastosowanie w naukach społecznych – analiza przeglądowa*, w: *Biografie nieoczywiste. Przełom, kryzys, transgresja w perspektywie interdyscyplinarnej*, red. M. Karkowska, Łódź 2018, s. 19–29.
- Kaflńska M., *Publicystyka strajku szkolnego w 1905 r.*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 39 (2000) s. 47–62.
- Konarski S., *Romana Pachucka (1886–1964)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 764–765.
- Kowalski Z., *Udział młodzieży szkół lubelskich w strajku szkolnym 1905 roku*, „Rocznik Lubelski”, 6 (1963) s. 185–214.
- Lalak D., *Biograficzność jako proces kształtowania życia – uczenie się z życia i jego konsekwencje rozwojowe*, w: *Badanie biografii – źródła, metody, konteksty*, red. R. Skrzyniarz, E. Krzewska, W. Zgłobicka-Gierut, Lublin 2014, s. 33–51.
- Lalak D., *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010.
- Latos T., *Uczestnicy strajków szkolnych 1905 r. w Królestwie Polskim. Próba charakterystyki zbiorowości na podstawie życiorysów Polskiego słownika biograficznego*, w: *Badanie biografii – źródła, metody, konteksty*, red. R. Skrzyniarz, E. Krzewska, W. Zgłobicka-Gierut, Lublin 2014, s. 263–277.
- Lewin S., *Żydowska młodzież w strajku szkolnym 1905 r.*, Warszawa 1996.
- Maruszewski T., *Pamięć autobiograficzna*, Gdańsk 2005.

- Miąso J., *Walka o narodową szkołę w Królestwie Polskim w latach 1905–1907 (w stulecie strajku szkolnego)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 44 (2005) s. 75–76.
- Michałowski E., *Strajk szkolny 1905 r. w gimnazjum męskim w Kielcach*, „Nieodległość”, 10 (1934) s. 300–308.
- Nowacki T. W., *Strajki szkolne i bojkot szkoły rosyjskiej*, w: *Zet w walce o niepodległość i budowę państwa*, Warszawa 1996, s. 71–86.
- Nowacki T. W., *Zwycięska walka młodzieży o szkołę polską 1901–1917*, „Niepodległość i Pamięć”, 14 (2007) nr 2 (26), s. 37–91.
- Pachucka R., *Pamiętniki z lat 1886–1914*, Wrocław 1958.
- Pająk J., Szabat B., *Cecylia Stodółkiewicz-Fiołek (1889–po 1938)*, w: *Świętokrzyski Słownik Biograficzny*, t. 2: 1795–1918, Kielce 2009, s. 440.
- Rosner K., *Pojęcie narracji a proces formowania się konstruktywistycznego rozumienia tożsamości jednostki ludzkiej*, „Kultura i Społeczeństwo”, 47 (2003) nr 3, s. 17–24.
- Staszyński E., *Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim. Od powstania styczniowego do I wojny światowej*, Warszawa 1983.
- Staszyński E., *Walka o demokratyczną polską szkołę w Królestwie Polskim w okresie rewolucji 1905–1907*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 5 (1962) s. 179–227.
- Stodółkiewicz-Fiołek C., *Wspomnienia*, w: *Kieleccy bohaterowie 1905–1907. Relacje Jana Partyki, Piotra Wiślickiego i Cecylii Stodółkiewicz-Fiołek*, oprac. B. Szabat, M. Nowak, Kielce 2003 s. 171–176.
- Sunderland J., *Z moich wspomnień*, Warszawa 1990.
- Szulakiewicz W., *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych”, 1 (2013) nr 16, s. 65–84.
- Szwedowski S., *Związek Młodzieży Polskiej (O.M.N.) 1900–1915*, w: *Nasza walka o szkołę polską*, Warszawa 1931, s. 152–178.
- Waingertner P., *Polskie ugrupowania polityczne wobec postaw młodzieży Królestwa Kongresowego w okresie rewolucji 1905 r., strajku szkolnego i bojkotu szkół rosyjskich*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 20 (2021) nr 1, s. 225–245.
- Żarnowski J., *Z dziejów strajku szkolnego 1905 roku*, „Przegląd Historyczny”, 46 (1955) nr 1–2, s. 184–212.